

Viherverkko muutosjoustavan kaupunkisuunnittelun hintana?

Helsingin meneillään oleva yleiskaavaprosessi on merkinnyt monessa suhteessa käännettä suomalaisessa kaupunkisuunnittelussa. Rajuun käänne näkyy viheralueita ja kaavallista viherverkkoa koskevassa ajattelutavassa. Muutokseen vaikuttavat globaali kaupungistumiskehitys, ilmastomuutos, paineet sitoutua vähähiiliseen kehitykseen ja kaupunkisuunnitteluideologia, jonka perusteesejä ovat tiivistäminen sekä autoliikenteen korvaaminen kevyellä liikenteellä ja joukkoliikenteellä. Muutosjoustavuuteen pyrkivät tavoitteet ovat sinänsä hyviä, mutta samalla ne uhkaavat toteutua viherrakenteen kustannuksella. Vaikka viheralueita pidetään edelleen tärkeinä ja niiden hyödyt tunnustetaan entistä laajemmin tieteellisesti, kaupunkiluonto nähdään myös ongelmallisena, urbaanin kaupungin esteenä.

Viherverkon uudelleen määrittely

Viheralueet tulivat kiinteäksi osaksi suomalaista kaupunkisuunnittelua 1900-luvun alussa, jolloin aiemmin postimerkkimäisesti kaupunkirakentamiseen sijoittuneita puistoja alettiin ottaa suunnitelmallisemmin huomioon. Pian sen jälkeen ensimmäiset kaavalliset vihervyöhykkeet ilmestyivät suunnitelmiin kansainvälisten esikuvien mukaisina. Vihervyöhykkeillä nähtiin terveydellisten ja kaupunkikuvallisten funktioiden lisäksi tärkeä kaupunkirakennetta jäsentävä tehtävä. Sen ansiosta ne suunniteltiin Helsingissä kiilamaisesti kaupungin tärkeimpien kasvusuuntien mukaisesti (Häyrynen

1994). Tässä suhteessa Helsinki oli viherverkko-suunnittelun edelläkävijä Suomessa.

Kaupungin laajentuessa siirryttiin Tukholman ja Suur-Lontoon integroitujen viherverkkojen mallin mukaiseen väljentyvään kaupunkirakenteeseen, jossa kaupunkia ympäröivää maaseutua ja luontoa säilytettiin valikoivasti uusien rakennettujen alueiden kehyksinä. Aktiivisesti käytetyistä ja usein ammattimaisesti suunnitelluista vihervyöhykkeistä tuli paitsi asukkaille tärkeitä paikallisten identiteettien osatekijöitä myös hyvinvointiyhteiskunnan tunnusmaisemia (Hautamäki 2015).

Rachel Carsonin *Äänettömän kevään* (1962/1970) 1960-luvulla herättämä ekologinen ympäristökritiikki kohdistui myös ympäristöstä piittaamattomaan kaupunki- ja liikenne- ja rakentamiseen. Yleiskaavoituksessa ympäristötietoisuus ja pyrkimys monimuotoisuuteen näkyivät tietopohjan laajentumisena luonto- ja maisemaselvitysten muodossa samalla kun viheralueiden kulttuuriympäristöarvoja alettiin asteittain tunnustaa. Kehittyvä lainsäädäntö ja lisääntyvä tieto johtivat kaavallisten suojeluinstrumenttien tarkentumiseen, mikä näkyi rakentamista sitovina ja rajoittavina määräyksinä. Viheralueiden suoja ei ollut aukotonta ja niihin kohdistuvista rakennus- tai liikennehankkeista käytiin monet kiistat, mutta jonkinlainen psykologinen kynnys esti keskeisten vihervyöhykkeiden ja historiallisten puistojen muuttamisen rakennusalueiksi.

Vielä vuoden 2002 yleiskaavassa (Helsingin kaupunki 2001–2002) Helsingin keskeisten vihervyöhykkeiden rajaukset otettiin huomioon olennaisina

suunnittelun lähtökohtina. Uudessa yleiskaavassa (Vihreä ja... 2013; Yleiskaavaehdotuksen... 2015; Helsingin yleiskaava 2016) ne on jätetty taustalle ja rajaukset määritelty karkeina 100 x 100 metrin rasteriruutuina, jotka mahdollistavat joko viheralueiden säilymisen tai rakentamisen laajoilla alueilla – myös vihervyöhykkeistä tärkeimmässä eli Keskusta-alueella. Viheralueiden rakentamista vastustaneen laajan kansalaismielipiteen yli on kävelty prosessissa menen tullen (vrt. Bäckgren 2016). Yhtenä syynä äkkikäänteelle suhtautumisessa viheralueisiin ja kaupunkiluontoon on paradoksaalisesti vaurautuminen ilmastonmuutokseen. Siinä missä laaja viherverkko ja väljä aluerakentaminen perustuivat autoliikenteeseen ja hajautettuun infrastruktuuriin, vähähiilisyysvaatimus ajaa joukkoliikenteen suosimiseen ja kaupunkirakenteen tiivistämiseen. Tällä perusteella viheralueet on nykyisessä yleiskaavaprosessissa esitetty pikemmin rakentamisen esteinä kuin lähtökohtaisena kaupunkiympäristön osatekijänä.

Kun tarkastelee lähemmin yleiskaavaprosessia, sen ympärillä käyty keskustelu ja sen taustatekijät, kuten kaupunkisuunnitteluviraston jo vuonna 2008 julkaisemaa *Esikaupunkien renessanssi* -raporttia, käy ilmi että painetta viherverkon supistamiseen tulee usealta suunnalta (ks. myös *Esikaupunkien...* 2006). Osa yleiskaavoituksen tausta-argumenteista edustaa niin sanottua uutta urbanismia (Talen 2005), jonka ideologiaan kuuluu keskeisenä periaatteena yhtenäisen rakennetun kaupungin ja maaseudun erottaminen toisistaan. Yhtenäisen ja tiiviin kaupunkirakenteen oletetaan sellaisenaan generoivan kohtaamisiin perustuvaa kaupunkikulttuuria ja luovan kasvupohjaa urbaania elämäntapaa tukeville palveluille. Lopulta rajoituksetonta rakentamista on haluttu ajaa uusliberalistisella markkinauskolla ja sen vaatimalla sääntelyn purkamisella. Viheralueiden säilyttäminen ja niiden rajauksista kiinni pitäminen tulkitaan tässä katsannossa sääte-lyksi, joka estää metropolialueen ja sen myötä koko kansantalouden vapaata markkinaehtoista kehittymistä.

Uuden urbanismin vaikea suhde viherverkkoon

Vähähiilisyysperustuva liikennemuotojen uudistamistarve on kiistämättömin tiivistämistä tukeva argumentti. Se ei kuitenkaan riitä perustelemaan, miksi tiivis kaupunkirakenne asettuisi aina ja kaikkialla viherverkon edelle. Kaupunki on ympäristönäkökulmasta erittäin monimutkainen kokonaisuus, jonka kestävyttä on mitattava muutenkin kuin hiilitaseella (Spirn 1984). Pitkälti viherverkon varassa sinnittelevä kaupunkiekologia

on kestävyystekijä, jonka sivuuttamisella voi olla arvaamattomia seurauksia ja jonka korvaaminen jälkikäteen on hyvin kallista, ellei mahdotonta. Tämä on jouduttu toteamaan monissa maailman metropoleissa. Viheralueiden merkitys esimerkiksi hulevesien kannalta on hyvin tiedossa ja tulee lisääntyvän sadannan myötä kasvamaan. Varaa teknologiahybrikseen ei ole tänään yhtään enempää kuin silloinkaan kun nykyiseen ympäristökriisiin johtaneet virheet tehtiin.

Viheralueiden kestävyyskannalta tulisi myös ottaa huomioon niiden hyvinvointivaikutukset ja yhteisölliset merkitykset. Nämä avaavat laajemman pohdinnan kaupunkikulttuurista. Viimeaikaisessa helsinkiläisessä kaupunkisuunnitteludebatissa tiivistämisen kannattajat ovat kiinnostavasti halunneet irtisanoutua luonnosta yhtenä kaupunkiympäristön ja kaupunkimaisen elämäntavan määreenä. Viheralueet eivät tässä puhunnassa edusta ”oikeaa” urbaania elämää vaan sidonnaisuutta agraariin menneisyyteen. Puhetapa luo voimakkaita rajalinjoja, paitsi kuvitellun urbaanin ja agraarin helsinkiläisyyden välille myös eri ikäryhmien tasolla. Kun urbaani elämäntapa määritellään palveluiden keskellä asumiseksi, katu- ja tapahtumakulttuuriksi ja kohtaamisten mahdollistamaksi ”pöhinäksi”, edustaa määritelmä korostetusti paitsi markkinaehtoisesti hahmottuvan kulttuurin myös nuorten aikuisten kuluttajien intressejä. Kuten voi odottaa, vastaava nuorekas puhetapa hallitsee tiivistämistä ja lisärakentamista ajavassa Facebookin ”Lisää kaupunkia Helsinkiin” -ryhmässä.

Urbanismissuhteiden edusta tiivistämisargumentointia älyllisimmästä päästä vaan on epämääräinen keitos kaupunkiromaniikkaa, kulutusorientaatiota ja stereotyyppistä ikäpolviajattelua. Jos kaupunkikulttuurilla ylipäätään on yhtä määrittelevää piirrettä, monet kuuluisat tutkijat Georg Simmelistä, Fernand Braudelista ja Jane Jacobsista Edward Sojaan, Sharon Zukiniin ja Doreen Masseyhin ovat tunnistaneeet sellaiseksi moniäänisyyden ja erilaisen elämäntapojen osin ennakoiduttoman yhteentietoutumisen. Sosiaalisessa mediassa toisteltu ajatus Helsingin kantakaupungista jonkinlaisena metropolikulttuurin reservaatina on utopistinen ja kulttuurisesti kestävä. Salliva ja mahdollistava kaupunkikulttuuri tarvitsee kasvupohjaksen moniäänisyyttä, joka kattaa kaikki sosiaaliset perspektiivit kaupunkiin. Siihen kuuluvat myös erilaiset suhtautumistavat kaupunkiluontoon ja viheralueiden käyttöön.

Rakennetun kaupungin ja maaseudun välisen suhteen uudelleenarviointi on edellistä kiinnostavampi tiivistämisargumentti. Helsingin kaupunkirakenteen hajanaisuus on kiistaton tosiasia ja alueiden yhtenäisellä käsittelyllä sekä rajojen täsmentämi-

sellä voidaan vaikuttaa siihen. Kaupunkirakenne ei kuitenkaan tuota sellaisenaan yhteisöllisyyttä saati kaupunkikulttuuria, olivat sen tiheys- ja saavutettavuusparametrit tai korttelimallit mitä hyvänsä. Kuten asukasryhmiöiden, myös fyysisen ympäristön monimuotoisuus tukee erilaisia käyttöjä, merkityksenantoja ja kohtaamisia. Moneen kertaan on saatu käytännössä todeta, ettei jonkin tietyn formaalisen kaavan mukaan tapahtuva kaupunkisuunnittelu tuota automaattisesti sosiaalisuutta, innovaatioista puhumattakaan. Viheralueiden rakentaminen tai historiallisen kerroksellisuuden hävittäminen sitä vastoin heikentävät monimuotoisuutta ja sen myötä alueen omaleimaista identiteettiä.

Vahva identiteetti vaikuttaa kaupungin vetovoimaisuuteen. Kaupunkien välisessä vertailussa houkuttelevimpia eivät ole ne paikat, joissa on kopioitu epäitsenäisesti globaalin kaupunkikulttuurin pinta-virtauksia, kuten raskasta umpikorttelirakennetta, tornitaloja tai paikkaan kiinnittymätöntä historismissä. Näitä on jo tarjolla kaikkialla, eikä Helsinki pysty niillä kilpailemaan kansainvälisten keskusten kanssa. Luonnonläheisyys on moneen kertaan todettu yhdeksi Helsingin keskeisistä vetovoimatekijöistä, samoin kuin monipuoliset ja helposti lähestyttävät julkiset tilat sekä väljä inhimillinen mitta-kaava. Näiden uhraaminen oikeita suurkaupunkeja jäljittelevälle rakentamiselle ei ole vain järjetöntä resurssien tuhlausta vaan myös osoitus aidon periferisestä alemmuudentunnosta, joka kieltää omat lähtökohtansa.

Uuden yleiskaavan uusi viherverkko

Uusi urbanismi ja pyrkimys ”kaupunkivihreän” uudelleenmäärittelyyn näkyvät konkreettisesti Helsingin uuden yleiskaavan ratkaisuisissa. Kaavassa voidaan erottaa kolme keskeistä argumentaatiolinjaa, joissa poiketaan aiemmasta kaupunkisuunnittelusta. Ensinnäkin yhtenäisen viherverkon säilyminen kaupunkirakenteen osana ei ole edes näennäinen prioriteetti vaan yhtenäinen rakennettu kaupunki ajaa järjestään sen ohi. Tätä perustellaan toisella argumenttilinjalla, eli viheralueiden laadulla, joka korvaisi alueiden pinta-alan supistumisen tiivistämisessä kaupunkirakenteessa. Kolmanneksi viheralueiden ja niihin sisältyvien luonnon-, kulttuuri- ja yhteisöllisten arvojen esitetään yleiskaavoituksessa säilyvän riittävässä määrin ilman tarkkoja kaavallisia rajauksia.

Helsingin viherverkon historiallisen perustan muodostavat säteittäiset, *vihersormiksi* kutsutut vyöhykkeet, joista tunnetuin ja vanhin on vuonna 1911 syntynyt Keskuspuisto. Vihersormet ja niihin tukeutuva yhtenäinen viherverkko ovat olleet

vuosikymmeniä kaupunkisuunnittelun vakiintuneita lähtökohtia. Uudessa yleiskaavassa vihersormet ovat kuitenkin kutistuneet ohuiksi viherlangoiksi, joiden reunoja on kaavan mukaan ”tarkistettu ja muutettu rakennetummiksi”. Erityisen uhanalaisina näyttäytyvät kaupunkibulevardien nakertama Keskuspuisto ja laajat kulttuurimaisemakokonaisuudet, kuten Tuomarinkylän–Haltialan, Longinojan laakson sekä Viikin pellot, joihin kaikkiin on ehdotettu uutta rakentamista. Vihersormiin perustuva viherverkko ja liian laajat, toiminnallisesti heikot viheralueet koetaan esteeksi yhtenäiselle kaupunkirakenteelle (Uggla 2012). Vaikka kaupunkiluonto sinänsä nähdään tavoittelemisen arvoisena, sitä on samalla liikaa tai se on väärässä paikassa tai vääränlaista.

Viheralueiden riittävyys ja saavutettavuus ovat viherverkkosuunnittelun peruslähtökohtia. Uudessa yleiskaavassa supistuneen viherrakenteen kompensoimiseksi tarjotaan laatua. Kaupunkirakennetta pirstaloivien vihervyöhykkeiden selkeyttämiseksi esitetään täydennysrakentamista ja epämääräiseksi koetun kaupunkiluonnon muuttamista korkeatasoisiksi puistokeitauksiksi. Laatu liittyy tässä argumentaatiiossa rakennettuihin puistoihin, joiden arvioidaan vastaavan paremmin urbaanin elämäntavan tarpeita ja kasvavaa käyttöä. Samalla kuitenkin unohtuu, että myös määrä on laatua ja että kuluksikäytteen liittyy olennaisesti juuri viheralueiden koko. Toimintojen monimuotoisuus on usein riippuvainen viheralueen laajuudesta. Laajoihin ja eheisiin vihervyöhykkeisiin liittyy erityisiä ekologisia arvoja, ja ne tarjoavat ihmisille kokemuksia luonnonrauhasta ja hiljaisuudesta. Missä kulkee se raja, jonka jälkeen vihervyöhyke menettää nämä arvot?

Helsingin monipuolisen maisemakulttuurin vaaliminen on ollut yleiskaavoituksen vahvoja teemoja 1970-luvulta lähtien. Uusi yleiskaava paljastaa suojelun aseman muuttuneen. Suhde olevan ympäristön arvoihin koetaan ongelmalliseksi – niiden merkitys toisaalta tunnustetaan, mutta samalla ei haluta arvojen rajoittavan rakentamista ja urbaanin kaupungin kehittämistä. Suojelulla arvioidaan olevan jopa taloudellisia haittavaikutuksia. Siihen liittyvät rajaukset koetaan yleiskaavassa liian yksityiskohtaisiksi ja sitoviksi, minkä vuoksi niitä ei ole määritelty vuoden 2002 yleiskaavan tapaan pääkartalle. Ratkaisu siirtää suojelukysymyksissä päätösvaltaa asemakaavatasolle, jossa laajojen kokonaisuuksien vaaliminen on hankalaa ilman yleiskaavan tukea.

Suojelun aseman heikentyminen on herättänyt laajaa kansalaiskeskustelua. Tämä näkyy erityisesti Keskuspuiston ja Tuomarinkylän alueen aktiivisessa puolustamisessa. Yleiskaavaehdotuksen muistutuksista jopa 40 prosenttia koski Tuomarinkylän

kartanon pelloille osoitettua uutta asuinalueita. Samaa aikaan yleiskaavaprosessissa on näkynyt trendi, jonka mukaisesti kaupunkisuunnittelukoneisto pyrkii johdonmukaisesti mitätöimään kansalaisliikkeitä NIMBY-henkisenä (*“Not In My Backyard”*) muutosvastarintana riippumatta niiden laajuudesta tai argumentaatiopohjasta. Tämä on vastoin yleistä kehityssuuntaa, jossa uusien hallintatapojen halutaan tukevan monenkeskisyyttä ja osallistuvuutta. Kansalaisliikkeitä ei toisin sanoen nähdä arvokkaana lisän keskusteluun tuovina osapuolina eikä osallistumista itseisarvona. Asemakaavatasolla vuorovaihtuksen ongelmat konkretisoituvat, mutta keskittyvät samalla yksittäisiin kiista-alueisiin, joiden puolustajat jäävät helposti altavastajiksi kaupunkisuunnitteluvirastolle. Viimeiseksi tasaveroiseksi vaikuttamiskanavaksi jäävät oikeuskäsittelyt.

Viherverkon tulevaisuus

Helsingin yleiskaavan viherverkolle tuottamien vaurioiden laajuus jää nähtäväksi. Olennaisilta osiltaan säästetyn kaupunkiluonnon ja toimivan viherverkon yhdistäminen tiivistämistavoitteisiin ei kuitenkaan ole vielä poissuljettua, vaikka kaupunkisuunnittelun vallitseva suuntaus ei ainakaan nykyisessä poliittisessä ilmastossa vaikuta tähän kovin halukkaalta. Yleiskaavan linjauksia koetellaan niin tulevissa kuntavaaleissa kuin asemakaavoituksessa ja hallinto-oikeuksissakin. Kenties repivästä kiistelystä halutaan siirtää takaisin arvoja ja maankäyttöintressejä yhteen sovitettavaan kaupunkisuunnitteluun, kunhan todellisuus yllimitoitettujen kasvuennusteiden takana selviää, ympäristökriisi saavuttaa uudet mittasuhteet, utopistiset lupaukset joudutaan lunastamaan käytännön suunnittelussa ja nykyinen urbanistipolvi keski-ikäistyy. Viheralueiden ja kulttuuriympäristöjen merkitys osana urbaania moniäänisyyttä saattaa silloin tulla tutuksi osana kaupungin ja maaseudun suhteen laajempaa uudelleenmäärittelyä.

Tiivistyvän kaupungin viherrakenne edellyttää kokonaisvaltaista kehittämistä ja tulevaisuuteen varautumista. Monimuotoisuus ja ekologinen toimivuus on kyettävä yhdistämään lisääntyvään käyttöpaineseen ja kestävyteen. Avainasemassa on viherverkon kytkeytyneisyys ja kiinteä yhteys ympäröivään kaupunkirakenteeseen, liikenteeseen ja palveluverkkoon. Etenkin puistojen selkeät rajaukset ovat tärkeitä, koska epämääräiset reunat alueet ja välivyöhykkeet ovat kutsu rakentamiselle. Myös puistotopologia edellyttää selkeyttämistä ja sisällöllistä määrittelyä sekä tarkempaa ohjelmointia. Joustavan viherrakenteen keskeisenä edellyksenä on lisäksi riittävä mitoitus, jonka avulla on

mahdollista turvata monimuotoisuus ja varautua tulevaisuuden ennakoimattomiin tarpeisiin. Lisäksi asukkaiden osallistaminen sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen tukeminen edistää sosiaalisesti kestävästä viherverkon toteutumista. Viherverkon monimuotoiset arvot on siksi tehtävä näkyviksi päätöksenteossa ja suojelu- ja käyttöarvojen dokumentointi on entistä tärkeämpää. Viheralueiden vaikuttavuus ja moninaiset hyödyt terveyden, ekologian, asuntojen arvon ja matkailun osalta tulisi tuoda vahvemmin esille muuntojoustavan kaupungin laatutekijöihin.

Tämän teemanumeron pääkirjoitus avaa keskustelua kaupunkien sietokyvystä ja joustavuudesta viitaten muun muassa älykkään kaupungin käsitteeseen. Älykkäässä kaupungissa omien vahvuksien tunnistaminen ja ekologinen kestävyys ovat tärkeitä tekijöitä. Vijay Jagannathan (2016) kolme älykkään kaupungin ulottuvuutta (viihtyvyys, vihreys ja hiilen sitomiskyky) sopivat erinomaisesti myös Helsinkiin. Viihtyvyys ei ole pelkästään tiivyyden funktio eikä hiilen sitomiskyky tärkeystään huolimatta ainoa kaupunkikehittämisen kriteeri. Helsingin luonnonläheisyys ja vihreä monimuotoisuus olisi saatava säilymään jatkossakin, vaikka nykyinen yleiskaavaprosessi asettaakin ne vaakalaudalle. Myös yleiskaavoituksessa laiminlyöty kansalaismielipiteen tasapuolinen huomioon ottaminen on osa resilienssiä. Helsingin yleiskaavan kohdalla on nyt kyse siitä, valitaanko muutosstrategiaksi asukkaita kuunteleva ja viherverkkoa tukeva resilienssi vai luovutaanko siitä.

KIRJALLISUUS

- Bäckgren, N. (2016). Hevos- ja koiraharrastajat huolestuivat uudesta yleiskaavaehdotuksesta. *Helsingin Sanomat* 8.8.2016, A16–A17.
- Carson, R. (1962/1970). *Äänetön kevät*. 3. p. 272 s. Tammi, Helsinki.
- Esikaupunkien renessanssi. Täydennysrakentamisen yleissuunnitelman lähtökohtia (2006). *Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä* 2006: 5. 36 s.
- Esikaupunkien renessanssi. Esikaupunkien kehittämisen toimintatapoja (2008). *Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja* 2008: 16. 41 s.
- Hautamäki, R. (2015). Helsingin kartanoympäristöjen kaupunkimaistuminen, säilyttäminen ja yhteensovitaminen kaupunkirakenteeseen. *Aalto-yliopisto, Doctoral Dissertations* 4/2016. 359 s.
- Helsingin kaupunki (2001–2002). Yleiskaavan 2002 aineisto. 26.11.2016. <www.hel.fi>
- Helsingin yleiskaava (2016). 26.11.2016. <www.yleiskaava.fi>

- Häyrynen, M. (1994). *Maisemapuistosta reformipuitoon*. 239 s. Helsinki-Seura, Helsinki.
- Jagannathan, V. (2016). Global smart cities. Esitelmä konferenssissa AAAS 2016 Annual Meeting, Global Science Engagement. Washington, 13.2.2016.
- Spirn, A. W. (1984). *The granite garden*. 352 s. Basic Books, New York.
- Talen, E. (2005). *New urbanism and American planning*. 318 s. Routledge, New York.
- Uggla, Y. (2012). Construction of “nature” in urban planning: A case study of Stockholm. *Town Planning Review* 83: 1, 69–85.
- Vihreä ja merellinen Helsinki 2050 (2013). *Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä* 2013: 4. 148 s.
- Yleiskaavaehdotuksen selostus. Kaupunkikaava – Helsingin uusi yleiskaava (2015). Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä 2015: 7. 210 s.

MAUNU HÄYRYNEN &
RANJA HAUTAMÄKI

*Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen
koulutusohjelma, Turun yliopisto &
TkT, Maisema-arkkitehti /
Tampereen kaupunki*